

Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri

Yrd.Doç.Dr.Zekeriya PAK*

ÖZET

Türklerin İslam'ı kabulüyle Türkçe'ye çok sayıda Arapça kelime geçmiştir. Özellikle dinî terminolojide Arapça'nın etkisi daha belirgindir. Ancak bu kelimeler, Türkçe'ye geçiş sürecinde, Arapça'da ifade ettikleri anlamlarını her zaman koruyamamışlar, az ya da çok değişime uğramışlardır. Bu değişim olgusunun göz ardı edilmesi, Kur'an'daki bazı önemli kavramların yanlış anlaşılmasına ve Türkçe'ye yanlış aktarılmasına yol açabilmektedir. Bu sebeple, Arapça ve Türkçe'de ortak kullanımı olan kelimelerin her iki dilde de aynı anlamı taşıyıp taşımadığının tespiti, Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önem arz etmektedir. Bu değişim olgusunun Kur'an çevirilerinde de çoğunlukla dikkate alınmaması, önemli bir yöntem sorunu olarak gözükmektedir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, anlam, anlam değişmeleri, Kur'an çevirileri.

THE CHANGES OF SOME WORDS IN QURAN IN THE PROCESS OF ENTERING TO TURKISH

ABSTRACT

A lot of Arabic words entered to Turkish after Turk's accepting Islam. Especially the effect of Arabic on religious terminology is more clear. But these words could not protect its meaning in the Arabic and had changed a little or lot in the process of entering to Turkish. The negligence of this changing reality can cause to understand some important concepts of Quran and to transfer to Turkish wrongly. Therefore, it is important for a correct understanding of Quran to determine whether or not the words which used commonly in Arabic and Turkish have the same meaning in each of two languages. In general, negligence of this changing reality in interpretation of Quran appears an important problem of method.

Keywords: Qur'an, meaning, changes of meaning, Quranic translations

GİRİŞ

Her dil, tarihî bir miras olmanın yanında, sürekli biçimde değişen, kullanıldıkça farklılaşan, hareketli bir görünüm arz eder. Kullanımın sürekli

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.
zpak@ksu.edu.tr

biçimde aracı etkilediği gibi, toplumsal ihtiyaçlar da dili değişime uğratar¹. Dilde salt durağanlık diye bir şey yoktur. Dilin bütün bölümleri değişkendir. Her dönemde belli oranda bir evrim görülür. Evrimin hızı ve şiddeti değişebilir, ama değişim ilkesinin kendisi hiç sarsılmaz².

Dildeki bu değişkenlik özelliğinin en önemli tezahürlerinden biri, anlam değişmeleridir. “Bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi”³ şeklinde tanımlanan anlam değişimi, aynı dil içerisinde bir kelimenin farklı zaman dilimlerinde farklı anlamları yansıması şeklinde olabileceği gibi, kelimenin bir dilden diğerine geçerek orada yeni ve farklı bir anlam kazanması şeklinde de görülebilir.

Metinler, kendilerine varlık veren dil olgusunun belli bir tarihsel kesitinde ortaya çıkarlar ve o dilin statik bir fotoğrafını yansıtır. Dil ise dinamiktir, sürekli değişir. Bu da, dildeki değişim sürecinin farklı tarihsel kesitlerinde bulunan metin ve okuyucu arasında iletişim kopukluğuna sebep olabilir ve bunun sonucunda metin, okuyucusuna yabancı ve anlaşılabilir hale gelebilir. Kendi dilinde yazılmış bir metni anlamaya çalışan okuyucu, kelimelerdeki değişim olgusunu göz ardı ettiğinde, metnin kastetmediği anlamı ona yükleme şeklinde bir anlama problemiyle yüz yüze kalabilir.

Kültürler arası etkileşimin doğal bir sonucu olarak her dil bir başkasından kelimeler alarak kendi bünyesine katar⁴. Bu süreçte kelimeler, orijinal anlamlarını bazen koruyabildiği gibi, bazen de katıldığı yeni dilde farklı anlamların göstergeleri haline dönüşebilir. Farklı dilde yazılmış bir metni anlamak isteyen bir okuyucu, orada kendi dilinde de var olan bir kelimeyle karşılaştığında, eğer o kelimenin her iki dilde de aynı anlamı taşıyıp taşımadığını araştırmaz, kelimenin kendi dilinde ifade ettiği anlamından hareketle metni anlamaya çalışırsa, yanlış sonuçlara ulaşması ihtimal dahilindedir.

Meseleye Kur'an açısından baktığımızda, o, Allah kelâmı olması

¹ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, T.D.K. Yayınları: 492, Ankara, 1982, s. 14-15.

² Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çeviren Berke Vardar), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara., 1985, s. 153; Berke Vardar, *a.g.e.*, s. 85.

³ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları: 217, Ankara, 1978, s. 118.

⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, I, 137-139.

yönüyle evrensel bir gerçeklik olmakla birlikte, nâzil olduğu dönemin ve coğrafyanın kullandığı dili kullanmış olması yönüyle de tarihsel ve beşerî bir olgudur. Çünkü beşerî bir olgu olan dil ile ve dilin tarihsel sürecinin belirli bir kesitinde varlık bulmuştur. Genel anlamda dil için söylenebilecek her söz, yapılacak her tespit, Kur'an'ı da doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Dilde var olan değişim ilkesi, bir dil yapıtı olan Kur'an için de söz konusudur. Bu yüzden. Arapça'nın tarihsel bir kesitinde, o tarihteki mevcut dil örgüsü içinde varlık bulan Kur'an'ın, başka bir tarihsel kesit içerisinde tam manasıyla anlaşılabilmesi, onun ilk oluşum sürecine gitmeyi ve kelimelerinin o dönemdeki anlamlarını tespit etmeyi gerektirir⁵.

Türkçe'nin, Kur'an dili olan Arapça'nın etkisinde kalarak oradan kelimeler alıp onları kendi bünyesine katan bir dil olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple, dili Türkçe olan bir kimse, Kur'an tetkikleri esnasında kendi dilinde de var olan bir çok kelime ile karşılaşacaktır. Bu kelimelerin Türkçe'ye geçiş sürecinde anlam değişimine uğrayıp uğramadığının tespiti, Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Gerek aynı dil içerisinde ve gerekse başka bir dile geçiş sürecinde kelimelerin uğradığı anlam değişmelerini üç başlık altında ele almak mümkündür:

- a. Anlam daralması.
- b. Anlam genişlemesi.
- c. Başka anlama geçiş ya da anlam kayması⁶.

A. KUR'AN AÇISINDAN MESELENİN TESPİTİ

Bir Türk okuru açısından, Kur'an'ın yorumlanması ve anlaşılması ile ilgili olarak anlam değişmeleri şu açılardan ele alınabilir:

1. Bazı Kur'an kelimelerinin, Arapça'nın tarihi sürecinde anlam değişimine uğrayarak, Kur'an'da ifade ettikleri anlamlarına göre farklı boyutlar kazanması:

İlk hitap ettiği toplumun diliyle şekillenen Kur'an, bu toplumun kul-

⁵ Bu konuda Emin el-Hulî'nin Kur'an'ı anlamada önerdiği ve üzerinde ısrarla durduğu "edebî yöntem" önem arz etmektedir. Bk. Emin el-Hûlî, "*Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu*", (Çev. Mevlüt Güngör), İslâmî Araştırmalar, Cilt: 2, Sayı: 7, Mayıs 1988. s. 103-114.

⁶ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 118.

landığı kelimeleri alıp kendi terminolojisine kazandırırken onların pek çoğuna izafî anlamlar yükleyerek değişime tabi tutmuştur. Kelimelerin Kur'an öncesi dönemden Kur'an'a geçiş sürecinde yaşadığı bu değişim, vahyin sona ermesiyle durmamış, daha sonraki dinî düşünce sistemleri içerisinde de devam etmiştir. Kelam, Tasavvuf, Felsefe, Fıkıh, Tefsir gibi düşünce sistemlerinin önemli anahtar kelimeleri Kur'an kaynaklıdır. Ancak bu kelimelerin, yeni semantik alanları içerisinde ifade ettikleri anlamlar az ya da çok değişmiş ve artık Kur'an'da ifade ettikleri anlamlardan belli ölçüde uzaklaşmışlardır⁷. Sonuçta bu kelimelerin çoğu, Kur'an'da ifade ettikleri anlamlarından ziyade, yeni kazandıkları anlamlarıyla dildeki yerlerini almışlardır. Bu durumda, düşünce örgüsünü kelimelerin yeni anlamlarıyla şekillendiren okuyucu, Kur'an'a yöneldiğinde bazı âyetleri ya yanlış anlayacak veya hiç anlamayacaktır.

2. Kur'an'da geçen bazı kelimelerin Türkçe'ye geçiş sürecinde uğradığı anlam değişiklikleri:

Bir milletin kültürüne etki eden en önemli unsurlardan birinin din olduğu gerçeği göz önünde tutulursa, dilin dinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu çerçevede, Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte, Kur'an'ın dili olan Arapça'dan Türkçe'ye, özellikle dinî kavramlar alanında, bir çok kelime geçmiştir. Kur'an'da geçen ve bu gün Türkçe'nin bir parçası durumunda olan kelimelerin, anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığının tespiti, Türk muhataplar tarafından Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından çok büyük bir önem arz edecektir.

Bu makalede, söz konusu iki değişim olgusundan sadece ikincisi ele alınacaktır. Seçilecek bazı örneklerle konu tahlil edilirken, meydana gelen anlam değişmelerinin tarihi sürecine girilmeksizin, meseleye sadece günümüz Türkçe'si açısından bakılacaktır.

B. ANLAM DARALMASI

Anlam daralması, "*kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir*

⁷ Kur'an sonrası düşünce sistemlerinde anlam değişimlerine uğrayan bazı Kur'an kelimelerin tahlili için bk.: Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev: Süleyman Ateş), Kevser Yayınları, Ankara, trs., s. 44-67.

daralma görülmesi” şeklinde tanımlanabilir⁸. Anlam daralması genellikle çokanlamlı kelimelerde görülür. Bir kelime farklı bağlamlarda farklı anlamlar ifade ederken, zaman içerisinde bu anlamlardan bir kısmının göstergesi olma özelliğini kaybeder ve kelimenin içeriğinden dışlanan bu anlamları göstermek üzere farklı kelimeler devreye girer.

Anlam daralmasına Türkçe’deki “Akdeniz” kelimesi örnek verilebilir. Bugün Akdeniz ve Ege olarak isimlendirdiğimiz denizler Osmanlı döneminde birlikte mütalaa edilir ve her ikisine birden Bahr-i Sefîd denilirdi⁹. Bu ifadenin anlamı Akdeniz’dir. Atatürk’ün, “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir ileri!” sözündeki “Akdeniz” kelimesinin de anlamı buydu ve Akdeniz’in bir parçası olan Ege sahilleri kastediliyordu; çünkü hedef Yunan ordusunu denize dökmektir. Bugün “Akdeniz” kelimesi anlam daralmasına uğramıştır ve artık Ege denizini içine almamaktadır. Dolayısıyla Atatürk’ün bu sözünü okuyan ve Akdeniz kelimesinin uğradığı anlam daralmasından haberi olmayan birisi pekala bunu “Ordular ilk hedefiniz Antalya-Mersin sahilleridir, ileri!” şeklinde yanlış anlayabilir. Türkçe’nin kendi tarihsel süreci içerisinde, kelimelerde meydana gelen anlam daralması, başka dillerden Türkçe’ye geçen kelimelerde de görülebilir. Kur’an Arapça’sından dilimize anlam değişimine uğrayarak geçen kelimelerden bazı örnekler vererek konuyu tahlil etmeye çalışacağız:

Örnek 1: “el-Cezâ” kelimesi Arapça’da, olumlu veya olumsuz nitelikteki bir harekete, uygun düşen karşılığın verilmesi anlamına gelir¹⁰. Kelimenin taşıdığı “karşılık” anlamının niteliği, içinde bulunduğu bağlama göre belirginlik kazanır; Türkçe ifadesiyle bu bazen “ödül” olur, bazen de “ceza” olur. Bazen de ödül ve ceza anlamlarını birlikte içermek üzere mutlak olarak “karşılık” anlamını taşır.

Kelime Arapça’dan Türkçe’ye geçmiş ve bu geçiş sürecinde, içerdiği çift yönlü “karşılık” anlamından birincisini kaybederek anlam daralmasına uğramış ve sadece “Uygun görülmeyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı, acı veren uygulama.”¹¹ anlamını koruyabilmiştir¹²:

⁸ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 119.

⁹ İdris Bostan, “Akdeniz” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, II, 231.

¹⁰ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, Müessesetü’l-A’lemî li’l-Matbûât, Beyrut, 1408/1988, VI, 164.

¹¹ Hasan Eren ve Kurul, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, I, 255.

Cezâ (Arapça) { Cezalandırma → Cezâ (Türkçe)
Ödüllendirme → Ödül (Türkçe)

Kelime Kur'an'da hem isim olarak hem de fiil olarak geçer ve içinde yer aldığı âyetin ifade ettiği anlama göre bazen “ceza” bazen “ödül” anlamına gelir. Eğer olumsuz bir eyleme karşılık verme bağlamında âyette geçiyorsa, bu durumda onun anlamı Türkçe'deki “cezâ” kelimesiyle karşılanabilir:

“Fe in kâtelûküm faktulûhüm kezâlike **cezâü**'l-kâfirîn: *Eğer onlar sizinle savaşlırlarsa onları öldürün. Kâfirlerin **cezâsı** işte böyledir.*”¹³

“Ve kezâlike **neczi**'l-mücrimîn: *İşte suçluları böyle **cezalandırırız.***”¹⁴

Aksi durumda, yani olumlu bir harekete karşılık verme anlamındaysa, kelimenin Türkçe'deki karşılığı “ödül”dür:

“Ve kezâlike **cezâü**'l-muhsinîn: *Bu, iyilik yapanların **ödülü**dür.*”¹⁵

“Ve kezâlike **neczi**'l-muhsinîn: *İşte iyilik yapanları böyle **ödüllendiririz.***”¹⁶

Eğer kelimenin anlam içeriğinde hem “cezâ” hem de “ödül” birlikte bulunuyorsa, bu durumda “karşılık” olarak çevrilmesi en uygun olanıdır:

“El-yevme **tüczâ** küllü nefsin bimâ kesebet: *Bugün her kişi, ne işlemişse onun **karşılığını** alır.*”¹⁷

“Cezâ” kelimesinin Türkçe'ye geçiş sürecinde uğradığı bu anlam daralması bazen göz önünde bulundurulmamakta, bu da, çevirilerde yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermektedir. Meselâ, aşağıdaki âyetlerde kelime mutlak anlamda “karşılık” anlamını taşıdığı halde “ceza” kelimesiyle Türkçe'ye çevrildiğini görmekteyiz:

¹² Şemseddin Sami kelime hakkında şu izahı yapmaktadır: “Arabîde gerek iyi ve gerek kötü karşılık manasına gelip mükafat yerine dahi istimal olunursa da lisanımızda yalnız kötülükle karşılığa hasır olunmuştur.” Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Dersââdet, 1317, s. 475.

¹³ el-Bakara 2/191.

¹⁴ el-A'râf 7/40.

¹⁵ el-Mâide 5/85.

¹⁶ el-En'âm 6/84.

¹⁷ el-Mü'min 40/17.

“El-yevme **tüczâ** küllü nefsin bimâ kesebet: “*Bugün her can, kazandığıyla cezalandırılır.*”¹⁸

“Ve halaka’llâhu’s-semâvâti ve’l-arda bi’l-hakkı ve li-**tüczâ** küllü nefsin bimâ kesebet ve hüm lâ yuzlemûn: *Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmıştır ki her can, kazandığıyla cezâlandırılınsın, kimseye haksızlık edilmesin.*”¹⁹

“Fe’l-yevme lâ tuzlemu nefsin şey’en ve lâ **tüczevne** illâ mâ küntüm ta’melûn: *O gün, hiç kimseye bir haksızlık yapılmaz ve siz ancak yaptığınızın cezasını çekersiniz.*”²⁰

Bu âyetlerde, herkese yaptığı fiillere uygun düşen karşılığın verileceği vurgulanmaktadır. Bu karşılık, iyi amel için ödül, kötü amel için ceza olacaktır. Ancak yukarıdaki çevirilere baktığımızda amellerin karşılığının her durumda “ceza” olacağını görmekteyiz. Bu durum Türk okuru için önemli anlama hatalarına yol açabilir.

Örnek 2: “ed-Dîn”

“Dîn” kelimesinin²¹ Arapça’da sözlük anlamı *karşılık ve tâattır*²². Kelimenin Kur’an’da ifade ettiği anlam ise genel olarak üç başlık altında değerlendirilebilir:

1. İnanç ve ameller bütünü ifade eden sistem.
2. İtaat ve boyun eğme.
3. Âhiret hayatının başlangıç safhasında, kişinin yargılanarak dünyadaki iyiliklerinin ve kötülüklerinin karşılığını görmesi.

“Dîn” kelimesi Arapça’dan Türkçe’ye geçiş sürecinde anlam daralmasına uğrayarak bu üç anlamından sadece birincisini koruyabilmiş, “*itaat ve boyun eğme*” ile “*yapılan iyilik veya kötülüğün karşılığı*” anlamlarını kaybetmiştir. Türkçe’de “dîn” denilince, sadece, batı dillerindeki “religion” kelimesinin karşılığı olarak İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi dinler anla-

¹⁸ el-Mü’min 40/17. Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., trs.

¹⁹ el-Câsiye 45/22. Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

²⁰ Yâsîn 36/54. Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

²¹ Dîn kelimesinin etimolojik tahlili konusunda geniş bilgi için bk.: İsmail Çalışkan, *Kur’an’da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 43-58.

²² el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 73; İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, (Thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn), Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 1411/1991, II, 319-320.

şılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da geçen her “din” kelimesini Türkçe'deki “din” kelimesi karşılayamaz. Kelime metin içi bağlamına göre değerlendirildiğinde yukarıdaki anlamlarından birincisini ifade ediyorsa, Türkçe'de onun karşılığı “din”dir.

“Lâ ikrahê fi'd-**dîn**: *Dinde zorlama yoktur.*”²³

“İnne'd-**dîne** inda'llâhi'l-islâm: *Şüphesiz Allah katında din İslam'dır.*”²⁴

Kelime, diğer iki anlamdan birini ifade ediyorsa, “din” kelimesiyle Türkçe'ye çevrelemez. Çünkü bunlar kelimenin temel sözlük anlamlarıdır ve Türkçe'deki “din” kelimesinin anlam içeriğinde bulunmamaktadır. Ancak, mevcut Kur'an çevirilerinin çoğunda, kelimenin Türkçe'ye geçiş sürecinde uğradığı bu anlam daralmasının bazı âyetlerde dikkate alınmadığı görülmektedir:

Kelime “karşılık” anlamına geldiği halde Türkçe'deki “din” kelimesiyle çevirisinin yapıldığı bazı örnekler şunlardır:

“Ve kâlû yâ veylenâ hâzâ yevmü'd-**dîn**: *Eyvah bizlere derler, bu o din günü.*”²⁵

“Ve mâ edrâke mâ yevmü'd-**dîn**: *O din günü nedir? (Bunu) sana hangi şey öğretti?*”²⁶

“Din günü” ifadesi içi boş bir kavramdır ve Türk okuyucusunun zihninde nasıl bir anlam oluşturduğunu kestirmek oldukça zordur. Onun zihninde bu ifade “Din” ile alakalı bir günü çağrıştıracaktır ama “Din” ile “gün” arasında bir bağlantı kurmakta zorlanacaktır.

“Dîn” kelimesinin “karşılık” anlamını taşıdığı durumlardaki tercümesiyle ilgili diğer önemli bir husus da şudur: Kelime, bu durumlarda, Arapça'daki “cezâ” kelimesiyle anlamdaştır²⁷. Bu sebeple, müfessirlerimiz haklı olarak, bu gibi durumlarda kelimeyi “cezâ” kelimesiyle tefsir etmişlerdir²⁸. Kur'an'da 13 yerde geçen “yevmü'd-dîn” terkinde, kelime istisnasız bu

²³ el-Bakara 2/256.

²⁴ Âl-i İmrân 3/19.

²⁵ es-Sâffât 37/20: M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, byy., trs., VI, 4046.

²⁶ el-İnfîtâr 82/17: H. Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul, trs.

²⁷ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 73.

²⁸ Meselâ bkz.: ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, byy., ts., I, 11; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tahran, tsz., I, 236; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, I, 6 (el-Fâtîha 1/4); IV, 183 (ez-Zâriyât 51/12); IV, 218 (el-Vâkıa 56/56).

anlamı taşır. Bu terkip, uhrevî hayatın başlangıcında Allah'ın insanları hesaba çekip iyi veya kötü amellerinin karşılığını vereceği zaman dilimini ifade etmektedir. Bazı çevirmenler, kaynaklardaki bu tefsirden yola çıkarak, “din” kelimesini “cezâ” şeklinde Türkçe'ye aktarmışlardır. Kelime “karşılık” anlamına geldiği durumlarda, Arapça dil yapısı içerisinde “cezâ” kelimesiyle tefsir edilebilir, ancak “cezâ” kelimesiyle Türkçe'ye çevrilemez. Böyle bir tercümenin yanlışlığı, yukarıda “cezâ” kelimesiyle ilgili verdiğimiz açıklama çerçevesinde rahatlıkla anlaşılacaktır. Bu hatayı yansıtan bazı örnekler şunlardır:

“Mâliki yevmi'd-**dîn**: *Cezâ gününün mâlikidir.*”²⁹

“Ve kâlû yâ veylenâ hâzâ yevmü'd-**dîn**: ‘*Vah bize, bu cezâ günüdür!*’ dediler.”³⁰

“Yes'elûne eyyâne yevmü'd-**dîn**: ‘*Ceza günü ne zaman?*’ diye sorarlar.”³¹

Bu çevirilerin muhatap kitlesinin Türk okuru olduğu unutulmamalıdır. Türk okurundan “cezâ” kelimesini Arapça anlam içeriği ile algılamasını beklemek de doğru değildir. Onun zihninde kelimenin oluşturacağı anlam, Türkçe'deki anlamıdır ve o da sadece, “olumsuz eylemlere verilecek karşılık”tır.

Kelimenin “itaat ve boyun eğme” anlamını taşıdığı âyetlerde de, metin içi bağlama uygun bir Türkçe ile çevrilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Aksi takdirde, yani, söz konusu âyetlerdeki “dîn” kelimesi Türkçe'deki “din” kelimesiyle çevrildiğinde, anlamı belirsiz ifadeler ortaya çıkabilmektedir:

“De'avu'llâhe muhlisîne lehu'd-**dîn**: *Dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na yalvarırlar.*”³² “Dini Allah'a hâlis kılmak” veya “Dini Allah'a has kılmak” ifadeleri Türkçe açısından oldukça kapalıdır ve okuyucunun zihninde belirgin bir anlam oluşturmaktan uzaktır. “Dîn” kelimesinin bu ve benzeri âyetlerde içerdiği “itaat ve boyun eğme” anlamından hareketle, âyet, mesela şöyle çevrilebilir:

²⁹ el-Fâtiha, 1/4: Ali Özek başkanlığında kurul, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 1993.

³⁰ es-Sâffât 37/20: Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

³¹ ez-Zâriyât 51/12: Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

³² el-Ankebût 29/65: Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*. Benzer âyetlerin bu tür çevirisi meallerin çoğunluğunda tercih edilmiştir.

“Bütün kalpleriyle yalnız Allah'a yalvarırlar.”³³ Veya, “Yalnızca Allah'a boyun eğerek O'na yalvarırlar.” şeklinde çevrilmesi de mümkündür.

C. ANLAM GENİŞLEMESİ

Anlam genişlemesi, “Bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanılış alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtmaları” şeklinde tanımlanabilir³⁴. Anlam genişlemesi sürecinde kelime, önceki ifade ettiği anlamını da korumakla birlikte bünyesine kattığı yeni anlam içeriğiyle daha geniş bir kavram alanının göstergesi durumuna gelmektedir. Bu olay, artzamanlı süreç içerisinde aynı dilde olabileceği gibi, kelimenin bir dilden diğerine geçiş sürecinde de görülebilir. Kur'an Arapça'sından Türkçe'ye geçiş sürecinde kelimelerde görülen anlam değişimleri, daha çok anlam daralması ve anlam kayması şeklinde görülmekle birlikte, az da olsa, anlam genişlemesine uğramış kelimeler bulmak mümkündür. Ele alacağımız bir örneğin, konunun tahlili açısından yeterli olacağı kanaatindeyiz:

Örnek: “Yevmü'l-Kıyâme”

Ayağa kalkma anlamındaki³⁵ “kâme” fiilinden isim olan “el-kıyâme” kelimesi Kur'an'da 70 defa geçer ve istisnasız, ölümden sonra yeniden diriliş ve ayağa kalkış zamanını ifade eden³⁶ “yevmü'l-kıyâme” terkihi içerisinde yer alır. “Yevmu'd-dîn”, “yevmu'l-hısâb”, “yevmu'l-fasl”, “yevmu'l-cem”, “yevmu'l-hurûc”, “yevmu't-telâk”, “yevmu'l-ba's” gibi, yeniden diriliş anından iyilerin Cennete, kötülerin Cehenneme gidişine uzanan sürecin değişik boyutlarını anlatan kavramların oluşturduğu semantik alan içerisinde önemli bir yeri olan “yevmu'l-kıyâme” kavramı, temel anlamı itibarıyla bu sürecin ilk aşamasına vurgu yapar.

“Yevmu'l-Kıyâme” terkihi lafzî tercümeyle “kıyâmet günü” şeklinde Türkçe'ye geçmiş ve Kur'an'da ifade ettiği anlamını da korumakla birlikte, daha ziyade, Dünya ve göklerdeki mevcut nizamın Kur'an'da tasvir edildiği üzere bozularak Dünya sahnesinin son buluş anını ifade etmek üzere

³³ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

³⁴ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 120.

³⁵ İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 43; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990, XII, 496.

³⁶ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VII, 233; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 505-506.

dilimize yerleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, Kur'an'da, Dünya'nın son sahnesiyle Âhiret'in ilk sahnesi arasındaki çizginin Âhiret'e bakan yüzünü ifade ederken, Türkçe'ye geçtiğinde bu çizginin her iki tarafındaki sahneyi de ifade etmeye başlamış ve böylece **anlam genişlemesine** uğramıştır.

Kur'an'da, âhiret hayatının ilk sahnesi olan yeniden diriliş anını "yevmu'l-kıyâme" kavramı ifade ederken, dünyanın son buluş anını "es-sâatü" kavramı anlatır. Bu ikinci kavram, yukarda işaret ettiğimiz çizginin dünyaya bakan yönüne işaret eder. İşte "yevmu'l-kıyâme"nin Türkçe'ye "kıyamet günü" şeklindeki geçiş sürecinde gerçekleşen anlam genişlemesi, "es-sâatü" kavramının anlam içeriğini de kendi bünyesine katmak şeklinde olmuştur:

es-Sâatü : Dünyanın sonu

Yevmu'l-kıyâme : Ahiretin başlangıcı

Kıyamet Günü : Dünyanın sonu, Ahiretin başlangıcı

Yevmu'l-kıyâme kavramı "kıyamet günü" şeklinde Türkçe'ye anlam genişlemesiyle geçmiş olmakla birlikte, bu genişleme ağırlıklı olarak, Dünya'nın son buluş anındaki olağan dışı hadiselerin meydana geliş anını (es-sâatü) ifade etme yönünde olmuştur. Türkçe'deki "kıyâmet alâmeti", "kıyâmetin kopması", "kıyametler koparmak" ve benzeri terkiplerde "kıyamet" kelimesine hakim olan anlam budur. Ayrıca kelimenin Türkçe sözlüklerde verilen ilk anlamı bu duruma işaret etmektedir. Kâmûs-i Türkî'de "kıyamet" kelimesi için "Âhir zamanda bütün mevtaların kalkıp haşr ve neşr olması, âlemin bozulması."³⁷ şeklinde tarif yapılarak, yeniden diriliş anlamına öncelik tanınmışsa da, diğer sözlüklerde, "dünyanın sonu" anlamı birinci sırada verilmiştir:

"Gürültü, patırtı, velvele"³⁸.

"Dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman. Büyük sıkıntı, bela, gürültü, patırtı."³⁹

"Dünyanın sonu ve ölülerin diriltip mahşerde toplanacağı zaman.

³⁷ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1123.

³⁸ H. Kazım Kadri, *Türk Lügati*, Cumhuriyet Matbaası, 1945, III, 904.

³⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986, s. 620.

Büyük gürültü, karışıklık, hercümerç⁴⁰.

“Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman.”⁴¹

Bu tespitler doğrultusunda şu sonuca ulaşmak istiyoruz: Kur'an'da geçen “yevmu'l-kıyâme” kavramını Türkçe'deki “kıyamet günü” ifadesi tam olarak karşılamamaktadır. Ayrıca, “es-sâatü” kavramının da meallerde “kıyamet” olarak çevirisinin yapıldığı göz önünde tutulursa, “el-kıyâme” kelimesi “kıyamet” olarak çevrildiğinde, farklı anlam içeriğine sahip bu iki kavram aynı kelimeyle Türkçe'ye aktarılmış olacaktır. Bu da önemli bir anlam karmaşasına yol açacaktır. Türkçe meallerde genel itibariyle bu duruma şahit olmaktayız. Meselâ, “yevmu'l-kıyâme” ve “es-sâatü” kavramlarının geçtiği iki âyetin aynı mealdeki çevirisini karşılaştıralım:

Yevmu'l-kıyâme: “ ‘Ne zamanmış o **kıyamet günü?**’ diye alay eder.”⁴²

es-Sâatü: “*İnsanlar senden **kıyamet saatini** sorarlar...*”⁴³

Aynı âyetlerin bir başka mealdeki⁴⁴ çevirileri:

“ ‘**Kıyamet günü** ne zaman?!’ diye sorar.”

“*İnsanlar senden **kıyametin** ne zaman kopacağını soruyorlar...*”

Bir başka meal⁴⁵:

“ ‘**O kıyamet günü** ne zaman?’ diye sorar.”

“*İnsanlar sana **kıyametin** vaktini soruyorlar...*”

Bu iki âyetin mealine baktığımızda, insanların inkarcı bir tavırla hakkında soru sordukları konunun aynı şey olduğu anlaşılacaktır: Kıyametin vakti ne zaman? Halbuki birinci âyette söz konusu olan şey “yeniden diriliş zamanı”, ikici âyette ise “dünyanın son buluş anı”dır. Çevirilerden yola çıktığımızda bu ayırımı yapmak mümkün değildir.

Şu halde her iki kavramın farklılığını çevirilere yansıtmak gerekmektedir. Kanaatimizce “es-sâatü” kavramının, dilimizdeki “kıyâmet vakti,

⁴⁰ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayın Haber, İstanbul, 1994, s. 652.

⁴¹ Hasan Eren ve Kurul, *a.g.e.*, (Türk Dil Kurumu), II, 865.

⁴² el-Kıyâme 75/6. S. Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*.

⁴³ el-Ahzâb 33/63. S. Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*.

⁴⁴ Ömer Dumlu – Hüseyin Elmalı, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2003.

⁴⁵ Halil Altuntaş - Muzaffer Şâhin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*.

kıyametin kopması” vb. ifadelerle çevrilmesi uygundur. Çünkü, yukarıda sözlüklerden aktardığımız tanımlara da baktığımızda, Türkçe’de “kıyamet” kelimesinden ilk anlaşılan anlamın bu olduğunu görmekteyiz. Nitekim mevcut meallerde de “es-sâatü” kavramının genellikle bu şekilde çevirisi yapılmaktadır:

“Sana **kıyametin** ne zaman kopacağını soruyorlar...”⁴⁶

“Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden veya onlar farkında olmadan **kıyametin** ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular?”⁴⁷

“Göklerin ve yerin bilinmeyenlerini bilmek ancak Allah’a aittir. **Kıyametin kopması**, göz açıp kapanuncaya kadar ya da ondan daha kısa bir süreden ibaret olacaktır...”⁴⁸

“**Kıyametin** kopacağını da sanmıyorum...”⁴⁹

“**Kıyamet** vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.”⁵⁰

“Yevmu’l-kıyâme” kavramı ise, içinde yer aldığı âyetteki bağlam dikkate alınarak, buna uygun ifadelerle tercüme edilebilir. Mesela, Suat Yıldırım 70 âyetin 61’inde “kıyâmet günü” ifadesini kullanırken, 9 âyette⁵¹ “büyük duruşma günü”, “kıyâmetteki büyük duruşma”, “büyük duruşmanın olacağı kıyamet günü” vb. ifadeler kullanarak “kıyamet” kavramına “büyük duruşma” ifadesiyle açıklık getirmeye çalışmıştır:

“O **büyük duruşma** günü, hakkında ihtilaf ettiğiniz konularda aranızdaki nihâî hükmü Allah verecektir.”⁵²

“**Kıyamette**, o **büyük duruşma gününde** onun cezası katmerli olur ve azapta, zillet içinde ebedî kalır.”⁵³

Süleyman Ateş’in mealinde ise 69 âyette “kıyamet günü” şeklinde çeviri yapılırken, sadece bir âyette parantez içi “duruşma” açıklamasına yer

⁴⁶ el-A’râf 7/187. Halil Altuntaş - Muzaffer Şâhin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*.

⁴⁷ Yûsuf 12/107. Halil Altuntaş - Muzaffer Şâhin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*.

⁴⁸ en-Nahl 16/77. Ömer Dumlu – Hüseyin Elmalı, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*.

⁴⁹ el-Kehf 18/36. S. Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*.

⁵⁰ el-Hacc 22/7. Ali Özek başkanlığında kurul, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*.

⁵¹ el-Hacc 22/67; el-Mü’minûn 23/16; el-Furkân 25/69; el-Kasas 28/42; es-Secde 32/25; ez-Zümer 39/15, 24, 31; Fussilet 41/40.

⁵² El-Hacc 22/69.

⁵³ El-Furkân 25/69.

verilmiştir:

“Allah –ki O’ndan başka tanrı yoktur- sizi, vukuunda asla şüphe olmayan **kıyâmet (duruşma) gününde bir araya toplayacaktır.**”⁵⁴

Bu örneklerden yola çıkarak, “yevmü’l-kıyâme” kavramını, insanların sorgulanmak üzere yeniden diriltişi anını ifade ettiği durumlarda, mesela şu şekilde çevirebiliriz:

“**Büyük Duruşma Günü**’nde bizi rezil etme!”⁵⁵

“**Büyük Duruşma Günü**’nde Allah aranızda hükmünü verecektir.”⁵⁶

“**Hepsi de Büyük Duruşma Günü**’nde O’nun huzuruna tek başına çıkacaktır.”⁵⁷

“Allah’ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onların karınlarına dolduracakları şey sadece ateştir. **Büyük Duruşma Günü** Allah onlarla konuşmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onları acı bir azap beklemektedir.”⁵⁸

“Yevmu’l-kıyâme” kavramı her ne kadar yeniden diriliş vakasına işaret etse de, bazı âyetlerde âhîret hayatının tamamını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Bu gibi durumlarda ifade “âhîret” olarak çevrilebilir:

“De ki: ‘Allah’ın kulları için yaratıp çıkardığı zinetleri ve temiz rızıkları kim haram kılmış?!’ De ki: ‘Bunlar dünya hayatında müminler içindir. **Âhîrette** ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, tek tek açıklıyoruz.”⁵⁹

“**Ahîrette** onun azabı kat kat artırılır ve bu azab içinde horlanmış olarak sürekli kalır.”⁶⁰

Özellikle yeniden diriliş olgusuna vurgu yapıldığı durumlarda ise, bu vurgu çeviriye yansıtılmalıdır:

“**Diriliş Günü**’ne yemin ederim ki”⁶¹

⁵⁴ En-Nisâ 4/87.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/194.

⁵⁶ en-Nisâ 4/141.

⁵⁷ Meryem 19/95.

⁵⁸ el-Bakara 2/174.

⁵⁹ el-A’râf 7/32.

⁶⁰ el-Furkân 25/69.

⁶¹ el-Kıyâme 75/1.

“*‘Ne zamanmış o Diriliş Günü?’ diye sorar.*”⁶²

“*Sonra siz, Diriliş Günü yeniden hayata döndürüleceksiniz.*”⁶³

D. ANLAM KAYMASI

Başka anlama geçiş şeklinde de adlandırabileceğimiz olay, kelime-nin eskiden yansıttığı kavramdan tamamen ayrı, yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi, şeklinde tanımlanabilir. Bu niteliği ile olay, öteki değişmeler içinde anlam değişmesi adına en uygun düşenidir. Kimi zaman toplum hayatındaki değişmelere, kimi zaman doğrudan doğruya ruhsal etkilere ya da başka nedenlere bağlanan bu değişikliklere her dilde rastlanmaktadır⁶⁴. Meselâ Fransızca bir kelime olan “mareşal” sözcüğü, ilk başlarda “at bakıcısı” anlamını taşıırken, daha sonra “tavlaya bakan kişi” ve askerlikte de “atlardan sorumlu kimse” anlamlarını kazanmıştır. Hızlı bir anlam değişimine uğrayan kelime, daha sonraları “süvari birliği komutanı”, sonra “general”, en sonunda da bugünkü içeriğiyle “mareşal” anlamını kazanmıştır⁶⁵. Türkçe’den örnek vermek gerekirse, sözcüğü “yavuz” sözcüğü eskiden “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” örneğinde de olduğu gibi, “edepsiz, şirret” türünde, kötü bir anlamda kullanılmaktayken, sonradan “güçlü, çetin, fevkalade” anlamını kazanarak Sultan Selim için bir san olmuştur⁶⁶. Bu tür anlam kaymaları, dildeki değişkenlik özelliğinin doğal bir sonucu olarak aynı dil içerisinde olabileceği gibi, kelimelerin bir dilden diğerine geçiş sürecinde de görülebilmektedir. Bütün dillerde görülebilecek bu durumun, Kur’an açısından tespiti, onun doğru anlaşılması ve bir başka dile doğru çevrilmesinde önemli bir husustur. Bu alanda bir çok örnek vermek mümkünse de, ele alacağımız sınırlı sayıda ki bazı örnekler, konunun anlaşılması için sanırım yeterli olacaktır:

Örnek 1: “eş-Şafak”

Şafak kelimesi Arapça’da, akşam güneş battıktan sonra ufukta görülen ve akşamın son vaktine kadar süren kızılığın ismidir⁶⁷. Kelime Türk-

⁶² el-Kıyâme 75/6.

⁶³ el-Mü’minûn 23/16.

⁶⁴ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, s. 121.

⁶⁵ Özcan Başkan, *Bildirişim -İnsan Dili ve Ötesi-*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 169.

⁶⁶ Özcan Başkan, *a.g.e.*, s. 168-169.

⁶⁷ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, V, 45; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 197-198; er-Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 386; İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 180; Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5678.

çe'ye geçiş sürecinde anlam kaymasına uğramıştır. Türkçe'de “şafak” güneşin doğuşundan önceki alaca karanlık, fecir anlamında kullanılmaktadır⁶⁸. Dolayısıyla Arapça'daki “şafak” ile Türkçe'deki “şafak” kelimeleri aynı anlamı ifade etmemektedir. Kur'an'da sadece bir âyette⁶⁹ geçen kelimenin, uğradığı bu anlam kayması dikkate alınmadan, bazı meâllerde “şafak” olarak tercüme edildiği görülmektedir:

“Felâ uksimu bi'ş-şafak: *Yemin ederim şafağa.*”⁷⁰

Bazı meâllerde ise kelimenin uğradığı bu anlam kayması dikkate alınmış ve âyetin tercümesinde asıl anlam yansıtılmaya çalışılmıştır:

“*Yemin ederim akşamın alaca karanlığına.*”⁷¹

Örnek 2: “el-Mülk”

Arapça'da, bir şeye tek başına sahip olma gücünü elinde bulundurmak anlamındaki⁷² me-le-ke fiil kökünden türeyen “mülk” kelimesi, bir şey üzerinde hakimiyet kurarak tasarruf etme yetkisini elinde bulundurma, hükümlerlik ve yücelik manalarına gelmektedir⁷³. Aynı kökten türeyen “mülk”, “milk” ve “melk” kelimeleri, kişinin “eşya üzerindeki hakimiyeti ve tasarrufta bulunma gücü” ile “tasarrufunda bulundurduğu şey” anlamlarında ortak kullanıma sahip⁷⁴ ise de, “milk”⁷⁵ ve “melk”⁷⁶ kelimelerinin, kişinin elinde bulundurduğu mal, “mülk” kelimesinin ise hükümlerlik, hakimiyet ve yücelik manalarında kullanımı Arapça'da yaygındır⁷⁷. “Mülk” kelimesinin anlam içeriğindeki *hükümlerlik* gücünün de sahip olunan bir şey (milk) olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde, denebilir ki, her “mülk” bir “milk”tir,

⁶⁸ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 780; Hasan Eren ve Kurul, *a.g.e.*, (Türk Dil Kurumu), II, 1365.

⁶⁹ el-İnşikâk, 84/16.

⁷⁰ Kelimenin “şafak” şeklindeki çevirisi için bk. H. Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*; Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*; Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi*; Ali Özek ve arkadaşları, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*;

⁷¹ Kelimenin “Akşamın alaca karanlığı” şeklinde tercümesi için bk. Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*; Abdullah Aydın, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâl-i Celîlesi*; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*.

⁷² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, XIII, 646; Âsım Efendi, *el-Ukyanûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, byy., ts., III, 115.

⁷³ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 647.

⁷⁴ Âsım Efendi, *a.g.e.*, III, 115-116.

⁷⁵ İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 351.

⁷⁶ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, V, 380.

⁷⁷ Ebu'l-Bekâ Muhibbu'd-Dîn, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, byy., ts., I, 57; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII, 647.

ancak, her “milk” “mülk” değildir⁷⁸. “Mülk” sahibine *hükümran* anlamında “melik”, “milk” sahibine ise *sahip* anlamında “mâlik” denir⁷⁹.

Mülk kelimesinin etimolojik tahlilini kısaca arz ettikten sonra, Kur’an’daki kullanımına baktığımızda şunları tespit etmekteyiz: Kelime çoğunluk itibariyle Allah’ın mutlak hakimiyetini ve gücünü ifade etmek üzere 48 defa zikredilmektedir⁸⁰. Allah’ın gücüne ve iradesine atıfta bulunularak, göklerin ve yerin *yönetim ve idaresinin*⁸¹, mutlak *hükümranlığın*⁸² O’na ait olduğu, yeryüzünde *hükümranlık gücünü* dilediğine verip dilediğinden çekip alacağı⁸³, sûra üflenmiş⁸⁴, kıyâmet⁸⁵ ve hesap⁸⁶ günlerinde *hükümranlığın* sadece O’na ait oluşu, Davud⁸⁷, Süleyman⁸⁸, Yusuf⁸⁹ peygamberler ile İbrahim hanedanına⁹⁰ verilen *saltanat ve hükümranlık*, Talut’un İsrailoğulları üzerindeki *yöneticiliği*⁹¹, Hz.İbrahim’le tartışmaya giren adamın sahip olduğu *saltanat*⁹², Firavun⁹³ ve adamlarının⁹⁴ Mısır üzerindeki *hakimiyeti*, Şeytanın Adem’i aldatmaya çalışırken vadettiği ebedi *saltanat*⁹⁵ ve cennetteki büyük *saltanat*⁹⁶ “mülk” kelimesi ile ifade edilir. Müşriklerin⁹⁷ ve Kitap ehlinin⁹⁸ Hz. Peygamber’in nübüvvetine karşı çıkışlarının temelinde Allah’ın mutlak *hükümranlığında* ortaklıklarının mı olduğu sorulurken de “mülk” kelimesi kullanılır.

⁷⁸ er-Râğib el-İsfehâni, *a.g.e.*, s.717.

⁷⁹ Muhyiddin ed-Derviş, *I’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, Dâru’bni Kesîr, Beyrut, 1412/1992, I, 14.

⁸⁰ Bk. M. Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, 1982, s. 673-674.

⁸¹ el-Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189, el-Mâide 5/17, 18, 40, 120; el-A’raf 7/158; et-Tevbe 9/116; en-Nûr 24/42; el-Furkân 25/2; ez-Zümer 39/44; eş-Şûrâ 42/49; ez-Zuhruf 43/85; el-Câsiye 45/27; el-Feth 48/14; el-Hadîd 57/2, 5; el-Bürûc 85/9.

⁸² Âl-i İmrân 3/26; el-İsrâ 17/111; el-Furkân 25/2; Fâtır 35/13; ez-Zümer 39/6; et-Tegâbün 64/1; el-Mülk 67/1

⁸³ Âl-i İmrân 3/26.

⁸⁴ el-En’âm 6/73.

⁸⁵ el-Hacc 22/56; el-Furkân 25/26.

⁸⁶ el-Mü’min 40/16

⁸⁷ el-Bakara 2/251; Sâd 38/20.

⁸⁸ el-Bakara 2/102; Sâd 38/35.

⁸⁹ Yûsuf 12/101.

⁹⁰ en-Nisâ 4/54.

⁹¹ el-Bakara 2/247-248.

⁹² el-Bakara 2/258.

⁹³ ez-Zuhruf 43/51.

⁹⁴ el-Mümin 40/29.

⁹⁵ Tâhâ 20/120.

⁹⁶ el-İnsân 76/20.

⁹⁷ Sâd 38/10.

⁹⁸ en-Nisâ 4/53.

Mülk kelimesi, içinde yer aldığı âyetlerin metin içi bağlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, tüm âyetlerde “*yönetim gücü, tasarruf gücü, saltanat, hükümlerlik*” gibi anlamlar taşıdığı görülür. Kelime, lügat anlamında bulunan ancak yaygın kullanımında geri planda kalan, “kişinin üzerinde tasarrufta bulunduğu şey” anlamıyla Kur'an'da yer almamıştır. Dolayısıyla “mülk” kelimesinin Kur'an'daki manası “şey” değil, “*şeyler üzerindeki tasarruf ve hakimiyet*” gücüdür.

Kur'an'da, özellikle Allah'ın mutlak gücünü ve hakimiyetini ifade etmesi bakımından, önemli bir kavram olarak yerini alan “mülk” kelimesi, aynı lafzî yapı ile Türkçe'ye geçmiş ve sözlüklerde yerini almıştır. Artık karşımızda biri Arapça ve diğeri Türkçe olmak üzere iki tane “mülk” kelimesi vardır. Kelimenin Türkçe'ye geçiş sürecinin bizi ilgilendiren son dönemine baktığımızda, önceleri, Arapça'daki sözlük anlamına paralel olarak, “yönetim gücü” ve “üzerinde tasarrufta bulunan eşya” anlamlarında kullanılırken, günümüz Türkçe'sinde bu iki anlamdan sadece ikincisiyle kullanımının yaygınlık kazandığını görmekteyiz. Mesela, “*Adalet mülkün temeli-dir*” şeklindeki meşhur ifadede “*mülk*” kelimesi “*devlet yönetimi, iktidar, güç*” anlamındadır. Bu ifade, yönetimin devamı ve istikrarı ancak adalet ilkesinin korunmasına bağlıdır, manasını taşımaktadır. Ancak kelimenin bu anlamıyla kullanımı Türkçe'de yaygınlık kazanmamış, günümüzde daha ziyade, sahip olunan şey, mal anlamıyla dilimize yerleşmiştir. Türkçe sözlüklerin kelimeye verdiği anlamlara baktığımızda da bunu rahatlıkla görebiliriz:

“Tasarruf olunan şey. Arazi ve akar gibi îrâd veren gayri menkul mal. Vakıf olmayıp sahibinin mülk-i sarihi olan arazi ve akar. Bir devlet ve hükümdarın taht-ı emr ve tabiiyyetinde bulunan memleket”⁹⁹.

“İnsanın malik ve sahip olduğu gayri menkûl emvâl, bervechi istiklâl tasarruf edilen yer, bir devletin tasarruf ve idare ettiği memleket”¹⁰⁰.

“Ev, dükkan, arazi gibi taşınmaz mal. Devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke (eskimiş). Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı”¹⁰¹.

⁹⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1402.

¹⁰⁰ Hüseyin Kazım Kadri, *a.g.e.*, IV, 400.

¹⁰¹ Hasan Eren ve Kurul, *a.g.e.*, (Türk Dil Kurumu), II, 1055.

Sözlüklerin verdiği bu anlamlara paralel olarak, bugün, Türkçe Kur'an tercümelerinin muhatap kitlesi olan insanların zihninde de “mülk” kelimesinin çağrıştırdığı anlam ev, dükkan, arazi gibi sahip olunan şeylerden ibarettir ve “emlak” şeklinde çoğulu da aynı manada kullanılmaktadır. Bu çerçevede, kelimenin Kur'an'da ifade ettiği anlam ile günümüz Türkçe'sindeki anlamı arasında bir karşılaştırma yaptığımızda, **anlam kayması**nın olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, Kur'an'da “**mülk**” “*yönetim gücü, tasarruf gücü, saltanat, hükümlanlık*” anlamındayken, günümüz Türkçe'sinde “**mülk**”, “*sahip olunan mal*” anlamındadır.

Kelimenin uğradığı bu anlam kayması göz önünde bulundurulmadığı zaman, Kur'an'daki “mülk” kelimeleri Türkçe'deki “mülk” kelimesiyle çevrilmekte ve bu durum da kelimenin anlam içeriğinin Türk muhataba yansıtılmamasına sebep olmaktadır. Türkçe meallerin bir kısmı kelimedeki bu anlam kaymasına dikkat etmişse de bir çok mealde bu hassasiyeti görememekteyiz. Mesela, Suat Yıldırım ve Muhammet Esed'in meallerinde “mülk” kelimeleri “hakimiyet, hükümlanlık, hükümdarlık” vb. şekillerde, Kur'an'daki anlamına uygun kelimelerle çevrilirken, Süleyman Ateş'in mealinde birkaç âyet müstesna¹⁰² “mülk” kelimesi tercih edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı mealinde¹⁰³ ise çoğunlukla “hükümlanlık” kelimesi kullanılırken, bazı yerlerde “mülk” ve “mülk (hükümlanlık)” şeklinde çeviri tercih edilmiştir.

Meallerdeki bu farklı çevirilere, Hz. Yûsuf'un, Mısır'ın yönetiminde eriştiği “iktidar gücü”nün şükrünü ifade etmek üzere Allah'a seslenişi içeren âyeti¹⁰⁴ örnek verebiliriz:

“*Yâ Rabbî! Sen bana iktidar ve hakimiyet verdin...*”¹⁰⁵

“*Rabb'im, sen bana bir parça mülk verdin...*”¹⁰⁶

“*Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin...*”¹⁰⁷

¹⁰² el-Bakara 2/102, 247, 248, 251, 258; el-A'râf 7/158; Tâhâ 20/120; el-Burûc 85/9. Bazı âyetlerde ise, “mülk” kelimesinden sonra parantez içi “hükümlanlık” şeklinde açıklama ilave edilmiştir: el-Bakara 2/107; el-Furkân 25/26; Sâd 38/35; el-Mülk 67/1. Diğer tüm âyetlerin çevirisinde doğrudan “mülk” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰³ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*.

¹⁰⁴ Yûsuf 12/101.

¹⁰⁵ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*.

¹⁰⁶ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

¹⁰⁷ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*.

Örnek olarak verdiğimiz bu çevirilerin ilkinde “mülk” kelimesinin anlam içeriği yansıtılmıştır. Ancak diğer ikisine baktığımızda, Hz. Yûsuf'a verilenin, kelimenin Türkçe anlam içeriği çerçevesinde düşündüğümüzde, “mal, servet” olduğu anlaşılacaktır. Bu ise doğru değildir.

Ku'an'da “mülk” kelimesinin yer aldığı “Lillâhi mülkü's-semâvâti ve'l-ard” ifadesi 18 âyette geçer. İfadenin anlamı “*Göklerin ve yerin hükümranlılığı Allah'ındır.*” şeklindedir ve Allah'ın tüm varlıklar üzerindeki mutlak hakimiyetini ve tasarruf gücünü anlatır. Birçok mealde yapıldığı gibi, orijinal metindeki “mülk” kelimesini Türkçe'deki “mülk” kelimesiyle çevirdiğimizde şu ifade ortaya çıkmaktadır: “*Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.*” Bu çeviriyi Türkçe açısından tahlil ettiğimizde şu tespitleri yapabiliriz:

“Mülk” kelimesi, günümüz Türkçe'si esas alınarak düşünüldüğünde, “sahip olunan şey” anlamında olduğu için, ancak Allah'a veya insana izafe edilebilir. Mesela, Allah'ın mülkü (Allah'ın sahip olduğu tüm varlık âlemi), Ali'nin mülkü (Ali'nin tüm mal varlığı) gibi. Gökler ve yer, Allah tarafından sahip olunan varlıklar anlamında birer mülktür. Dolayısıyla, “göklerin ve yerin mülkü” şeklindeki çeviri “mülkün mülkü” gibi bir anlamsızlığı barındıracaktır:

“*Göklerin ve yerin **mülkü** Allah'ındır.*”¹⁰⁸

İfadenin şu şekilde çevirisi, günümüz Türkçe'si açısından daha uygun olacağı kanaatindeyim.

“*Göklerin ve yerin **hakimiyeti** Allah'ındır.*”¹⁰⁹

Verdiğimiz sınırlı sayıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, “mülk” kelimesinin Kur'an Arapça'sından Türkçe'ye geçiş sürecinde uğradığı anlam kaymasına bazen dikkat edildiği halde, çoğu zaman bu durum göz ardı edilmiştir.

SONUÇ

Kur'an'ın Türkçe konuşan insanlar tarafından doğru anlaşılması, her şeyden önce, onun o dile doğru çevirisiyle mümkündür. Doğru çeviri de, hem metnin diline hem de çevirinin yapılacağı hedef dil olan Türkçe'ye tam bir hakimiyeti gerektirir. Metnin diline hakimiyet, onun oluştuğu tarihsel

¹⁰⁸ Âl-i İmrân 3/189. Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/189. Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*.

süreçte kelimelerinin hangi anlamları taşıdığını, hedef dil olan Türkçe'ye hakimiyet de, seçilecek kelimelerin muhatap kitlenin zihninde oluşturacağı güncel anlamlarına vukufiyeti gerektirir.

Kültürel etkileşim sebebiyle diller arasında kelime alış verişi bilinen bir olgudur. Bir dildeki bazı kelimelerin, o dilin kendi tarihsel süreci içerisinde anlam değişimine uğraması kadar, bir dilden diğerine geçen kelimelerin bu geçiş sürecinde anlam değişmesine uğraması da doğaldır. Kelimeler bir dilden diğerine intikal ettiğinde, asıl dilde ifade ettikleri anlamı her zaman koruyamazlar; bir kısmı az ya da çok değişime uğrar. Bunun için, diller arasındaki ortak kelimelerin mevcudiyeti ve bu kelimelerin her iki dilde de her zaman aynı anlam içeriğine sahip olmayacağı çeviride dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biridir. Çünkü bu noktada mütercimın yanlışlama ihtimali çok fazladır.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, yukarıdaki örneklerde görülen çeviri problemleri, çeviriyi yapan mütercimın Türkçe ifadelerde kullandığı kelimelerin anlamını bilmiyor olduğunu göstermez. Kanaatimizce buradaki yanlışlığın sebebi, yapılan iş Türkçe'ye çeviri olmasına rağmen, anlam Türkçe'ye aktarılırken hala Arapça'nın etkisinden kurtulamamaktır. Mütercim asıl metinden anlayıp aktardığı anlamı Türkçe ifade ederken bile Arapça düşünmektedir. Halbuki mütercim iki dil arasında sürekli bir gidiş geliş halinde olmalıdır. Asıl metnin ifade ettiği anlamı o dilin kendi iç mantığı ve anlam örgüsü içerisinde yakaladıktan sonra yapılacak iş, bu anlamın hedef dilin ifade imkanları içerisinde yeniden dil kalıbına dökmektir. İkinci aşamada mütercim artık Türkçe düşünmek zorundadır. Mesela “din” kelimesinin “karşılık” anlamına geldiği durumlarda onu Türkçe'ye “din” veya “ceza” kelimesiyle çeviren mütercim, “din” veya “ceza” kelimelerinin Arapça'daki anlamını esas almaktadır. Halbuki hedef dil Türkçe'dir ve Türkçe metin oluştururken kelimenin Türkçe'de ifade ettiği anlam önemlidir. Mütercim kendi zihninde kelimenin anlamını doğru tasavvur etmekte, fakat, Türkçe cümle içerisinde Arapça kelime kullanmaktadır.

Son olarak şunu diyebiliriz ki, Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve Türkçe'ye çevirisinde, Kur'an Arapça'sından dilimize geçen kelimelerin artzamanlı semantik tahlillerinin yapılması ve bu geçiş sürecinde anlam değişimine uğrayıp uğramadıklarının tespiti önem arz etmektedir.

